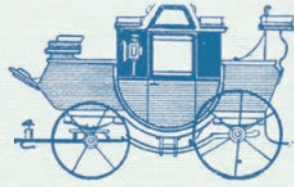

Di

DE GROTE
BACH
ATLAS

DØR
GOVERT JAN BACH

REDACTIE: PETER SMIT

UITGEVERIJ
RUBINSTEIN

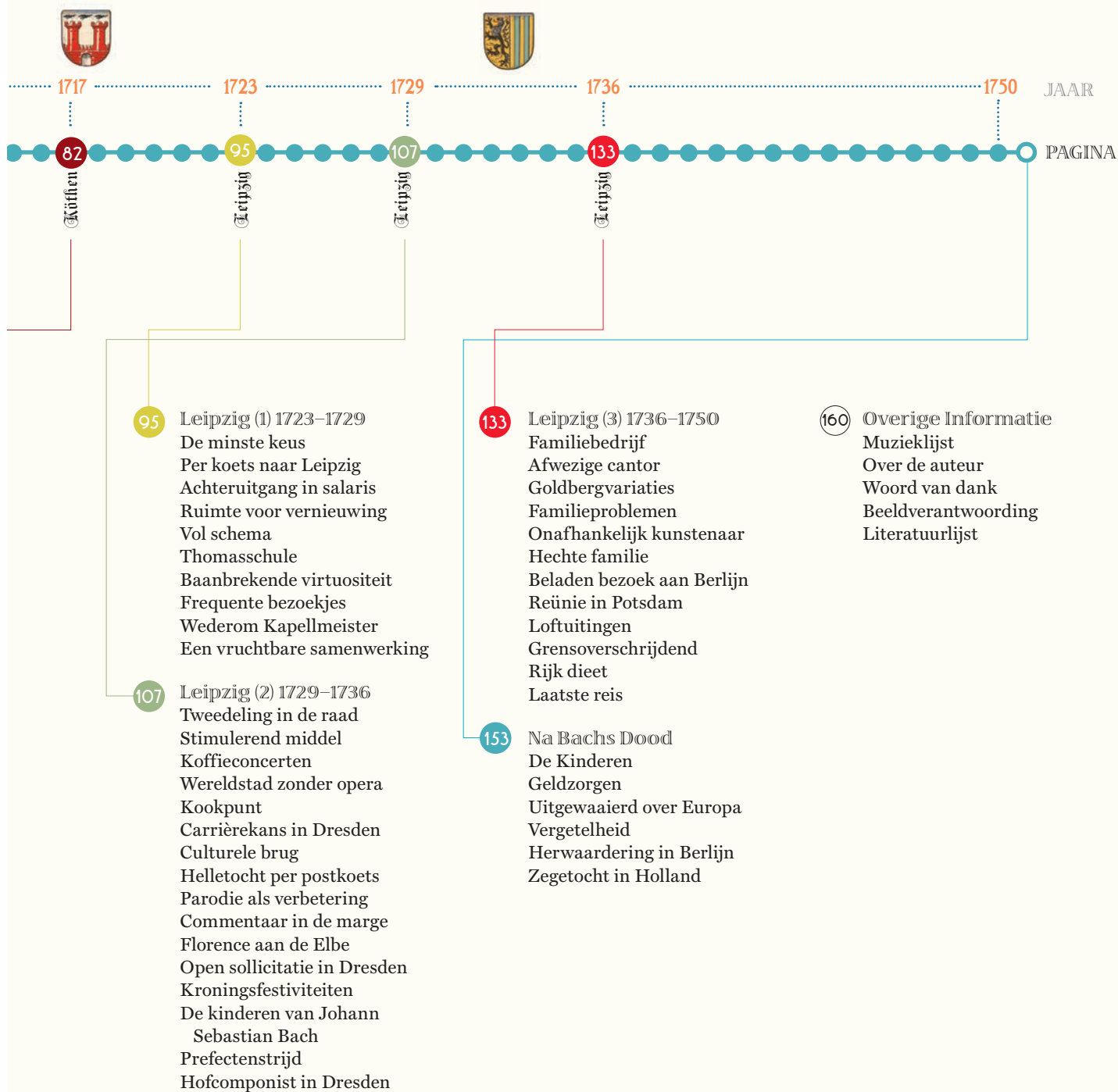
INHOUDSOPGAVE

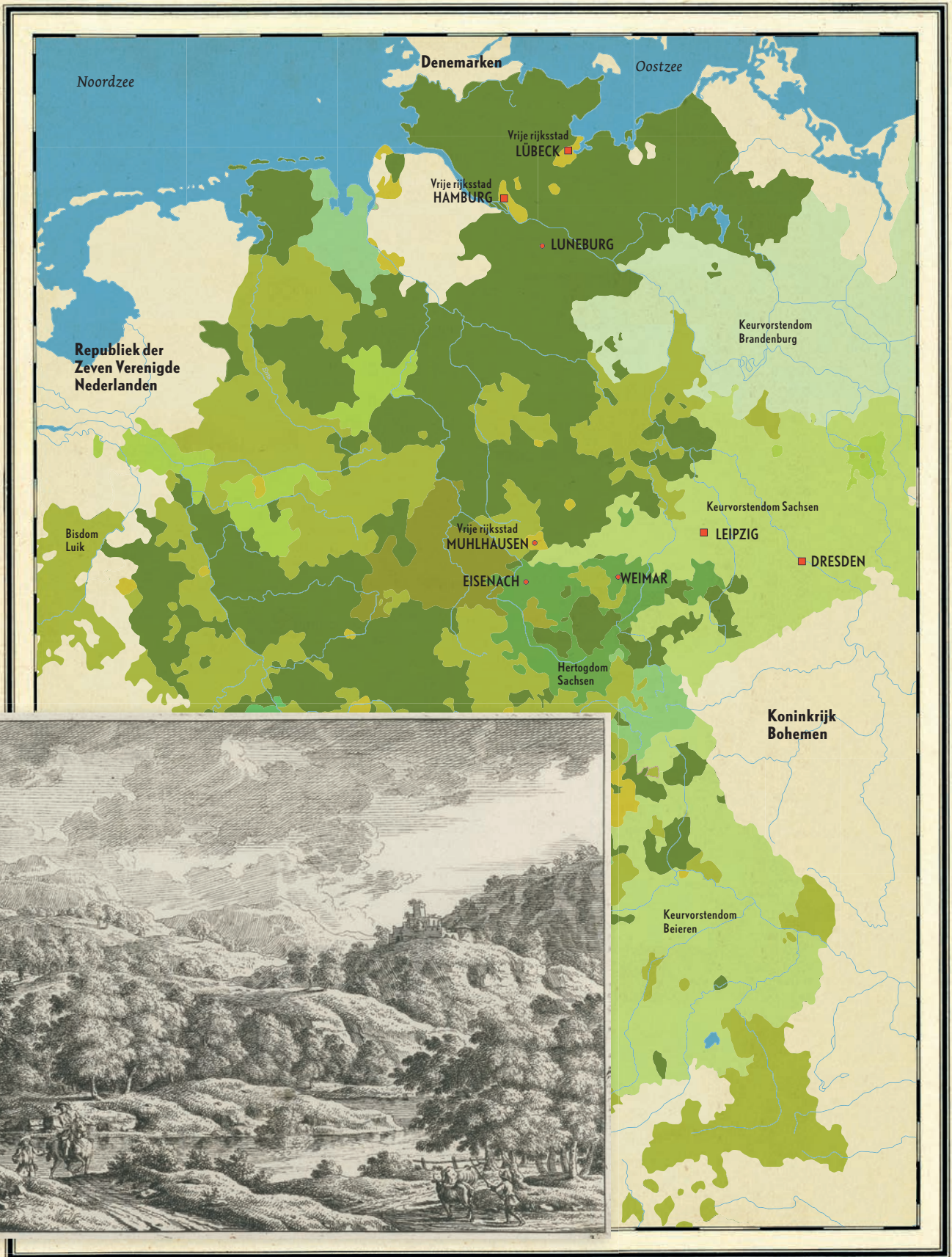

JAAR												
	1685			1695	1700	1703	1705	1706	1707			
PAGINA		23		29	37	49	51	57	59	65		
		Wechmar Erfurt Eisenach		Ohrdruf	Lüneburg	Arnstadt	Lübeck	Arnstadt	Mühlhausen	Weimar		
	9	11	16	23	29	37	49	51	57	59	65	82
	Een reiziger door de muziek	Wechmar 1555–1661 De bakermat van een muzikfamilie Religieuze vluchteling Klanken weven	Erfurt 1661–1671 Religieuze singer-songwriter Een nieuwe thuisbasis Het mystieke element	Eisenach 1671–1695 Kruispunt van handelswegen Vestiging in Eisenach Een grote dag voor Eisenach Een muzikale opvoeding Het noodlot slaat toe	Ohrdruf 1695–1700 Verhuizing naar Ohrdruf De leerjaren van Johann Sebastian Diefstal bij maanlicht De kalender van 1700 Voetreis naar Lüneburg De wijde wereld in	Lüneburg 1700–1703 Ridders en orgels Franse invloeden Anonieme weldoener Op zoek naar werk Familiereünies Wandeltempo Ostinato als pelgrimage	Arnstadt (1) 1703–1705 Vaste aanstelling in Arnstadt Geitenfagot Te voet naar Lübeck	Lübeck 1705–1706 Een langdurig uitstapje Orgelkeuringen	Arnstadt (2) 1706–1707 Aanzwellende kritiek Opnieuw solliciteren	Mühlhausen 1707–1708 Grenzen opzoeken Over de stoppelvelden Eindoel in zicht	Weimar 1708–1717 Rivaliserende vorsten Hemelse muziek Concerto Uitnodiging uit Halle Jacht met Italiaanse invloeden Hofintriges Gevlucht per postkoets Van de Himmelburg naar het gevang De Zonnekoning als lichtend voorbeeld	Köthen 1717–1723 Spiegelzaal tussen de koeien Treetje omhoog Grand tour Snoepreijse Opnieuw naar Hamburg Hervonden geluk Gekort budget Blik op Brandenburg Een harmonieus huwelijk

De grote Bach Atlas

Een reiziger door de muziek

Het leven van Johann Sebastian Bach is niet alleen een reis door zijn muziek, die soms grensoverschrijdend, maar altijd diepgaand is. Hij was ook, van jongs af aan tot in zijn laatste jaren, een reiziger die heel Duitsland doorkruiste. Daarbij is zijn leven ook een familiegeschiedenis. Hij maakt deel uit van een geslacht van vooraanstaande muzikanten, van wie hij uiteindelijk de kroon zal worden. In die familie is hij de eerste

die zich losmaakt van zijn geboortestreek Thüringen. Als jongen van veertien gaat hij te voet op weg naar het verre Lüneburg, voor een excellente opleiding aan de koorschool aldaar. In het belang van zijn muzikale carrière zal hij zijn leven lang door Duitsland – in die tijd een lappendeken van tientallen stadstaten, graafschappen en vorstendommen – blijven reizen. Aan de hand van deze reizen volgen wij zijn levensloop.

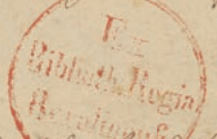

De belangrijkste postkoetsroutes in Duitsland en omstreken, 1711

Voorblad van *Ursprung der Bachisch-musikalischen Familie*, handgeschreven door Bach zelf

Ursprung der musicalijß-Bachijßen Familie.

N° 1. Vitus Bach, ein Weidbacher in Ungarn, lebte in dem Seculo der Christijßen Religion selbst nicht, sondern in heidnischen geyßlichen. Ist demnach, nach dem so seine Kinder, so viel er sich hat wollen ohne laßung zu halten gemacht, in Deutschland geyogen; und da er in Thüringen gezeigens Dispositio von der Christijßen Religion gestanden hat, hat er sich in Weimar, welche bey Gotha nicht verlassen, und seine Darders Profession gleich geschrieben. So hat zum nichten Verzeigung in seinen Schriften geseht, welches er auch in die Misset genommen und in allen seinen Misset der Welt geseht. Ist demnach die selbst in Thüringen geseht. Und ist es die drey in dem Fact geseht in Thüringen. Und ist es die drey in dem Fact geseht in Thüringen. Und ist es die drey in dem Fact geseht in Thüringen.

N° 2. Johannes Bach, der weygen Weß, hat anfanglich die Darders Profession angenommen. Weil er aber nach demselben Verzeigung der Misset geseht, so hat er sich in dem Weß-Weißer in Gotha in die drey genommen. In dem Fact hat der alte Weß...

THÜRINGEN 1680

1555–1661

1. Johann Michael Bach, *Halt, was du hast*
2. Johann Michael Bach, *Fürchtet euch nicht*

Een watermolen, mogelijk geschilderd door een kleinzoon van Bach.

DE BAKERMAT VAN EEN MUZIEKFAMILIE

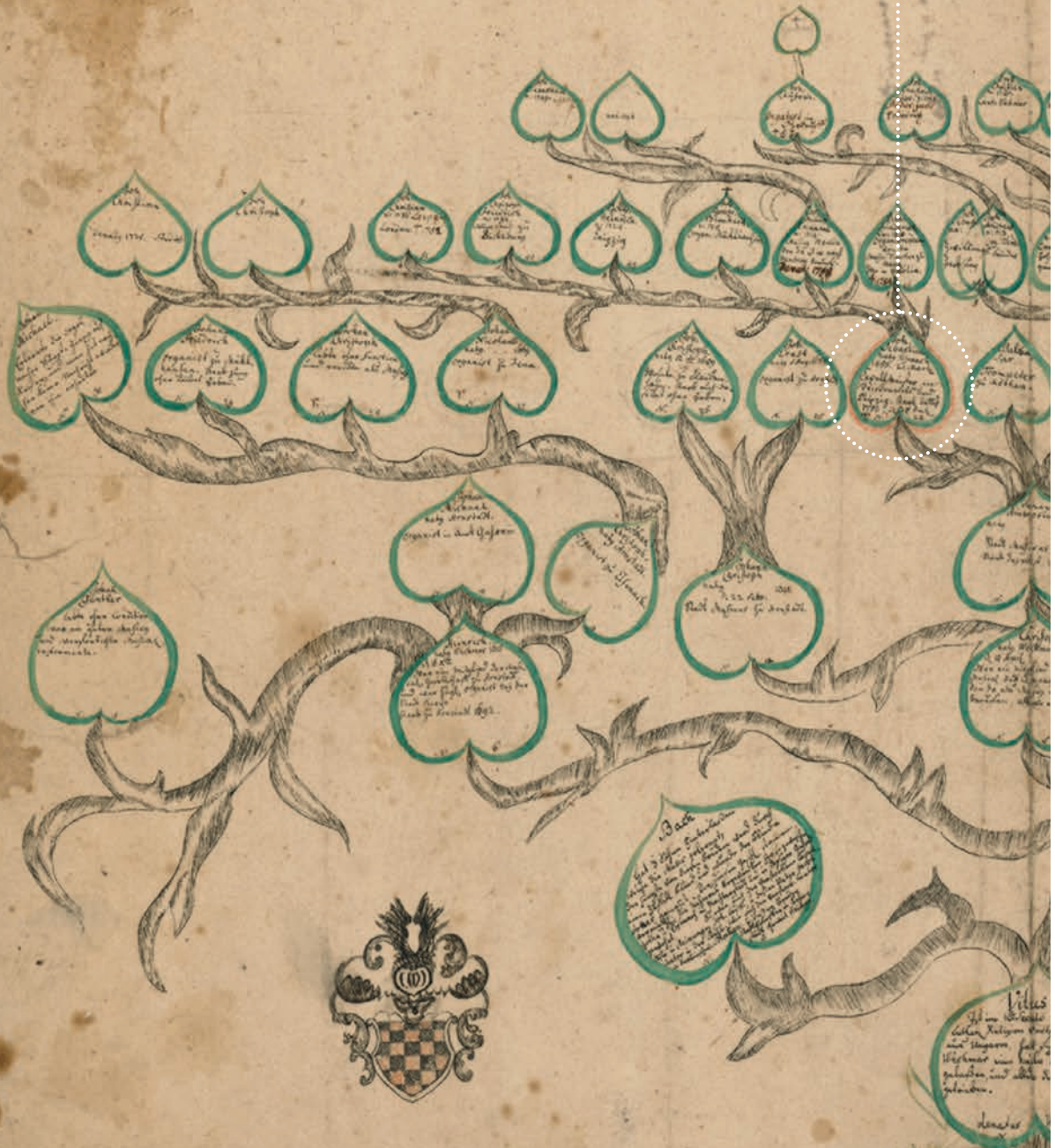
In 1735 wordt Johann Sebastian Bach vijftig. Hij staat op het top-punt van zijn roem en besluit dat het tijd wordt om zich te bezinnen op zijn afkomst. Die afkomst wordt gekenmerkt door een uitzonderlijke muzikale begaafdheid en zijn onderzoek krijgt de titel: *Ursprung der Bachisch-musikalischen Familie*. In dit onderzoek wijst Johann Sebastian de molenaar Veith Bach uit Wechmar (in de deelstaat Thüringen) aan als stamvader. Dat doet hij niet aan

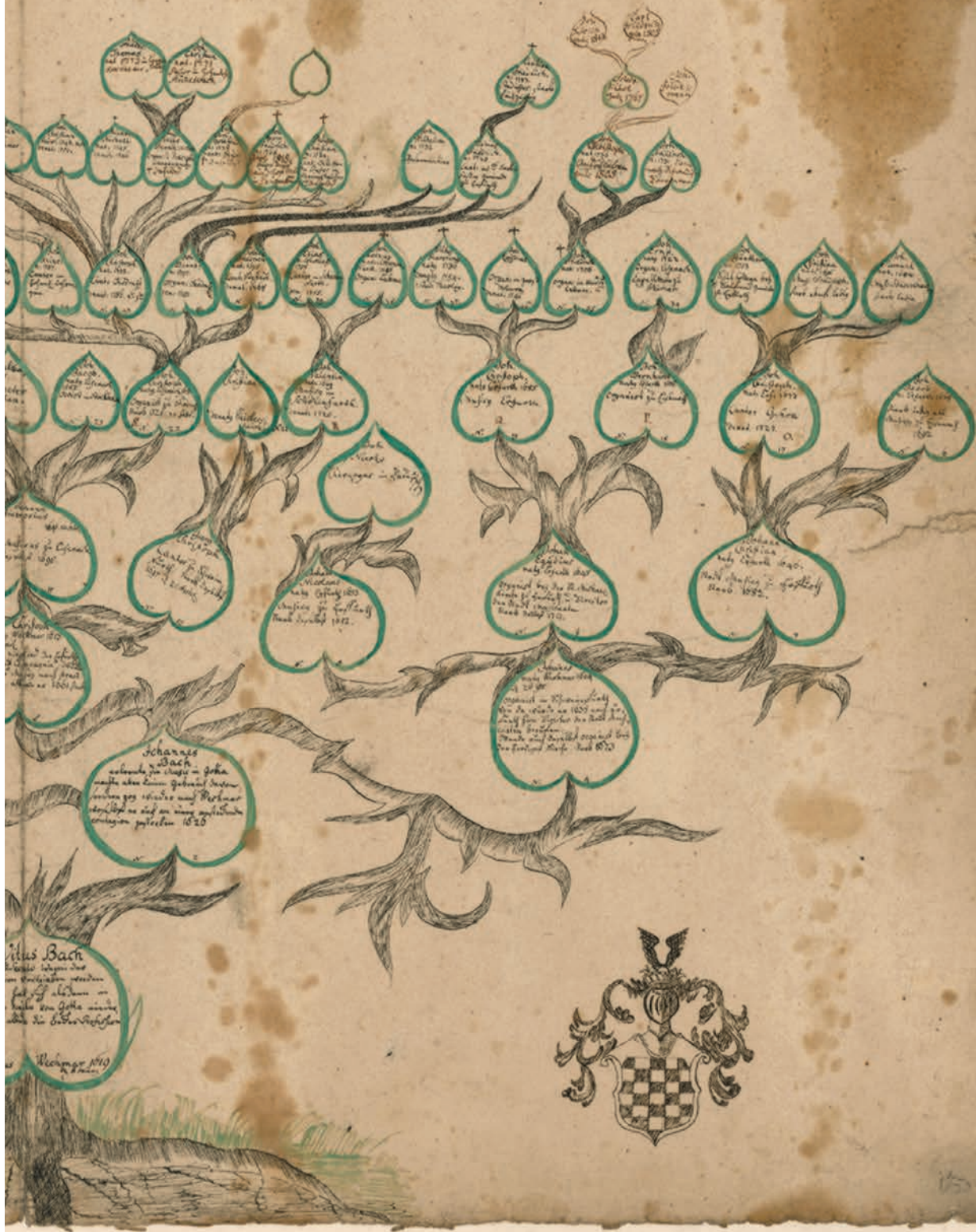
de hand van geschreven bronnen zoals doopregisters – die in de 16^e eeuw nog niet secuur werden bijgehouden – maar aan de hand van de verhalen die over Veith de Molenaar in omloop waren.

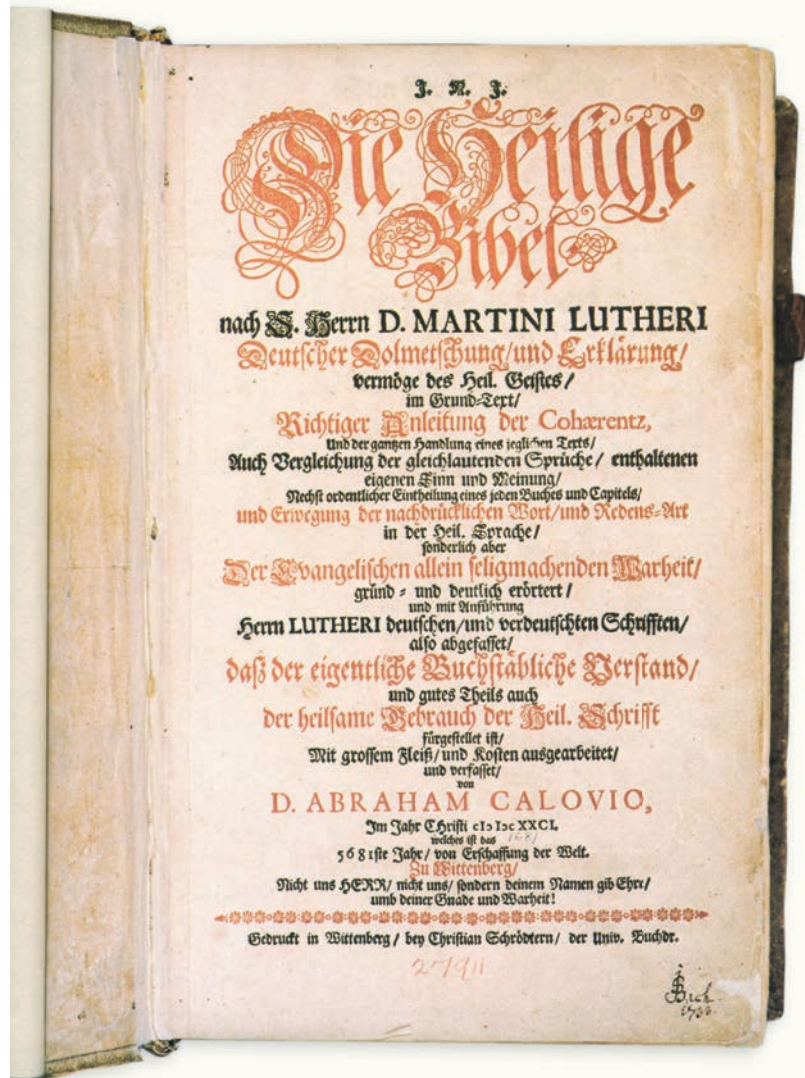
Deze Veith was bakker en molenaar en viel op door de liefde voor zijn citer, die hij naar zijn werk meenam om er, begeleid door het gestage ritmische geluid van de malende watermolen, op te tokkelen. Hoewel de naam Bach al sinds 1372 in de streek genoemd wordt

en de voornaam Veith – afgeleid van Sint Vitus, de beschermheilige van Wechmar – er veel voor kwam, neemt Bach deze molenaar als beginpunt. Hoe leuk zullen citer en waterrad niet samen geklonken hebben, vraagt hij zich af. Misschien heeft hij er de maat wel bij geslagen? Bach legt hier de oorsprong van een kenmerkend karakter in de muzikaliteit van de familie: de altijd sterk aanwezige, doorgaande ritmiek, het samenklinken en de meerstemmigheid.

Stamboom van de Ohrdruf-tak van de familie Bach, 1773. Bach staat hier:

Maarten Luther aan het preken in de Stadtkirche St. Marien in Wittenberg. Detail van een schilderij door Lucas Cranach de Jongere uit 1547.

Links: Bachs exemplaar van de Calov-bijbel, met zijn signatuur uit 1733 in de hoek rechts onderaan

RELIGIEUZE VLUCHTELING

Van deze Veith Bach, van wie alleen de datum en plaats van overlijden met zekerheid achterhaald kunnen worden (8 maart 1619 te Wechmar), meldt Johann Sebastian Bach ook dat hij omwille van zijn Lutherse geloof uit Hongarije was teruggekeerd. In de 16^e eeuw werden protestanten in het Habsburgse rijk, waarvan Hongarije toen deel uitmaakte, streng vervolgd. Naast de liefde voor muziek deelde de familie blijkbaar ook een sterke wil om het eigen geloof vrij te kunnen belijden, iets wat Johann Sebastian aanspreekt en wat hij als een van de opvallende kenmerken van zijn familie beschouwt.

Stamvader Veith had drie zoons, die alle drie Johannes, Hannes of Hans heetten. Een van hen was een soort muzikale nar, een grappenmaker die muziek gebruikte om de mensen op te vrolijken. Deze Hans wordt ook wel als broer van Veith beschouwd. De tweede Hans volgde zijn vader op als molenaar, maar

schoolde zich daarnaast in de muziek en werd *Spielmann*. Van hem is een beeltenis bewaard gebleven.

In deze periode werd het centrum van Duitsland zwaar geteisterd door de Dertigjarige Oorlog, met een daarop volgende pestepidemie. In deze oorlog, die duurde van 1618 tot 1648 en dus samenviel met het slot van de Tachtigjarige Oorlog in Nederland, werd de bevolking van Thüringen vrijwel gehalveerd. Sommige steden werden volledig uitgemoord en nog lang na de Vrede van Westfalen was de bevolking wanhopig bezig om de draad van het gewone leven weer op te pakken. Ook in de familie Bach vielen slachtoffers. Degenen die overleefden bleven dicht bij elkaar wonen, in de buurt van de stadjes Wechmar, Erfurt, Arnstadt en Ohrdruf. De maximale afstand tussen de familieleden werd nooit groter dan vijftig kilometer. Met mogelijk onderweg een overnachting bij een familielid bleef iedereen binnen twee dagen te voet bereikbaar.

Johannes of Hans Bach, musicus en
tapijtwever, 1617

KLANKEN WEVEN

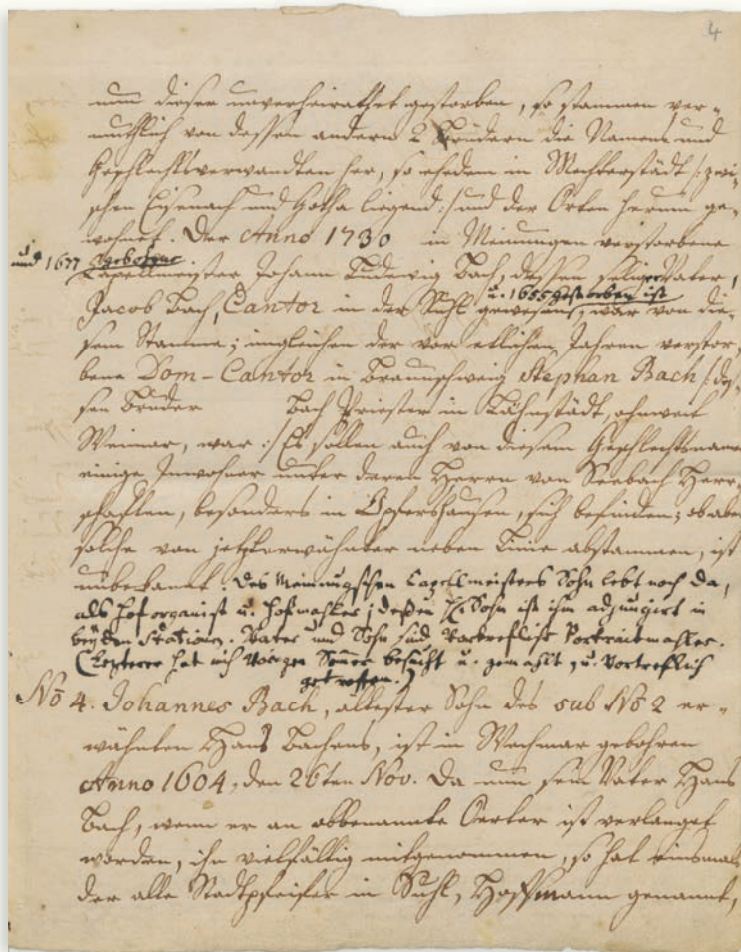
Muzikaal was er sprake van een gestage opmars. Sommige Bachs schopten het tot stadsblazer (*Stadtpfeifer*), een officiële aanstelling die inhield dat men feestelijkheden en bruiloften van muziek voorzag en in oorlogstijd vanaf de stadstoren moest waarschuwen voor een naderende vijand, maar die ook betaling met zich meebracht. Andere familieleden, onder wie de derde zoon van Veith Bach, combineerden het maken van muziek met een handwerkberoep, zoals tapijtwever. Hierbij maakte de uitoefenaar – volgens J.S. Bach – zich de vakmatigheid van het aanbrengen van ingewikkelde patronen in het weefwerk eigen, wat zich vervolgens weer uit in het aanbrengen van complexe en fijnmazige patronen in de muziek (Rolling Stones-gitarist Keith Richards noemde dit principe ‘the noble art of sound weaving’). Zo kwam de ‘Bachisch-musikalischen Familie’ de Dertigjarige Oorlog en de moeilijke periode erna door: men leefde van een karig loon, maar wist door spaarzaamheid, doelgerichtheid, doorzettingsvermogen en veerkracht

de muzikale ontwikkeling vast te houden en verder uit te breiden.

Christoph Bach, de zoon van Hans der Spielmann, was een Bach uit de derde generatie. Hij bracht het tot *Kapellmeister* in Erfurt en was een van de eersten in de familie die uit zijn muzikale talent een solide bron van inkomsten wist te halen. Iets wat door Johann Sebastian uiteraard in zijn *Ursprung* wordt vermeld. In Erfurt vervulde de familie Bach

generaties lang de functie van *Stadtpfeifer*. Nog aan het eind van de 19^e eeuw werden deze stadsblazers daar *Bache* genoemd, ook toen er geen leden van de Bach-familie meer woonden.

De tweede pagina uit *Ursprung der Bachisch-musikalischen Familie*, handgeschreven door Bach zelf. Johannes of Hans Bach is nummer 4.

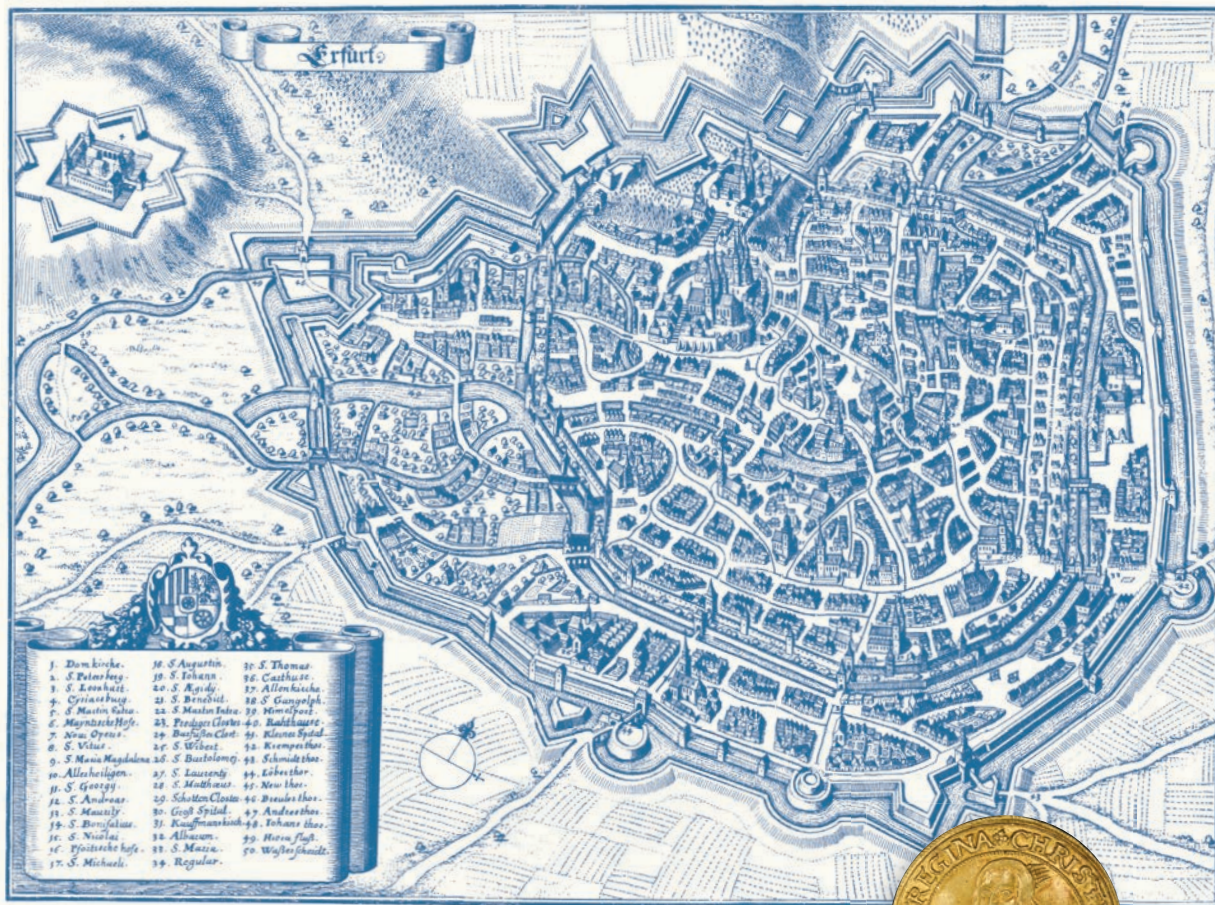

1661-1671

Dieterich Buxtehude, *Ein feste Burg is unser Gott* (BuxWV 184)

RELIGIEUZE SINGER-SONGWRITER

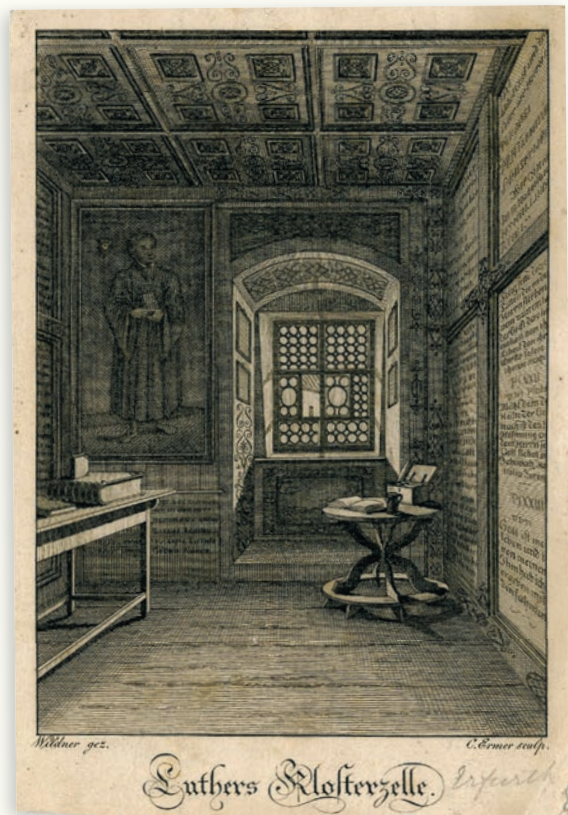
Voor een kunstenaar is een solide thuisbasis van groot belang. Een omgeving waarin belangstelling is voor je werk, met een bestuur waarvan opdrachten te verwachten zijn. De derde generatie musici uit de familie Bach kiest voor Erfurt, een stad met 18.000 inwoners en daarmee indertijd de grootste stad van Thüringen. Dat Erfurt aan een knooppunt van handelswegen ligt is mooi meegenomen, maar belangrijker is dat Maarten Luther er studeerde en zich als monnik terugtrok in het aan Augustinus gewijde klooster om zijn inzichten verder uit te diepen. Luther was niet alleen theologisch, maar ook muzikaal zeer begaafd. Hij maakte teksten en melodieën op basis van bekende muziek uit de katholieke liturgie, speelde luit en trad op als een religieuze singer-song-

writer. Voorafgaand aan het vestigen van zijn nieuwe kerk, waarmee hij vanaf 1517 begon, speelde muziek een zeer belangrijke rol. Zijn conflict met zijn vader en zijn zoektocht naar een liefdevolle God brachten hem met regelmaat aan de randen van depressies, die hij zelf omschreef als ‘aanvechtingen’. In deze moeilijke jaren was muziek zijn enige troost.

Voor Luther kwam muziek direct na theologie, wat leidde tot zijn ontwerp van het koraal, het Lutherse kerklied. Deze koralen moesten makkelijk in het gehoor liggen, door iedereen te zingen zijn en in de gewone landstaal worden geschreven. Dit in tegenstelling tot de katholieke liturgische muziek, die in het Latijn was en alleen door de priesters en een geschoold jongenskoor werd gezongen. Het Lutherse koraal zorgde in de praktijk voor een ongekennde, bijna revolutionaire omslag. Tijdens de kerkdiensten verenigde het jong en oud, vrouwen en mannen, intellectuelen en analfabeten. Maar ook op straat, in de kazernes van het leger, in de werkplaatsen en wasserijen en bij het binnenhalen van de oogsten werden door de mensen koralen gezongen. Het gezamenlijk gedragen geloof kwam hierdoor heel nabij en zorgde voor een grote maatschappelijke samenhang.

Luther zag in dat zijn koralen een uitstekende manier waren om het geloof goed in te prenten: een gezongen tekst op een solide rijm is immers beter te onthouden. Het zou dan ook niet lang duren of de koralen werden onderdeel van de lesstof op scholen, waar ze uit het hoofd werden geleerd. Zelf componeerde Luther ongeveer dertig koralen. Als basis koos

Maarten Luthers cel in het Augustiner Klooster

De kerk van het Augustiner klooster in Erfurt (Franz Kuchenbuch II, 1896)

